

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА БЕЗПЕЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Як член соціуму особа реалізуючи своє конституційне право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань повинна діяти з урахуванням інтересів інших учасників, які також для задоволення власних інтересів реалізують надані їм права, та не порушувати їх. Тому стаття 34 Конституції України містить обмеження даного права в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Разом з тим не знаючи меж свого права, особа починає реалізовувати його в більшій мірі, ніж це можливо (дозволено законом), що в свою чергу породжує виникнення такого феномену, яким є «зловживання правом».

Зловживання правом – це така протиправна поведінка, в процесі та в результаті якої суб'єкт права, маючи на меті заподіяти шкоду іншим суб'єктам або свідомо припускаючи її настання, здійснює певне своє суб'єктивне юридичне та/або основоположне (природне) право, зміст якого сформульований відносно визначено і тому може бути витлумачений неоднозначно [3].

В основі реалізації інформаційних прав лежить дотримання двох основних принципів: по-перше забезпечення безперешкодного отримання громадянами повної та неупередженої інформації та по-друге, свобода публічних висловлювань незалежно від їхнього політичного змісту. Зазначенні принципи включають кілька структурних елементів, які тісно взаємозалежні та існують у нерозривній єдності. По-перше, це свобода кожної людини привселюдно виражати свої думки, ідеї та судження та поширювати їх будь-якими законними способами. По-друге, це власне свобода друку та інших засобів масової інформації тобто свобода від цензури та право створювати та використовувати засоби масової інформації, що дозволяє матеріалізувати свободу вираження думок. По-третє, це право на одержання інформації, що представляє суспільний інтерес або стосується прав громадян, тобто свобода доступу до джерел

інформації. Все це і провокує суб'єктів інформаційних відносин до довільної інтерпретації законодавчих норм, створює ґрунт для зловживань та дезорганізації.

Тобто реалізуючи своє конституційне право на свободу слова особа, навіть не маючи за мету, може порушити право інших осіб та заподіяти їм моральної шкоди. Найяскравіше це ілюструється під час висвітлення надзвичайних новин коли робляться репортажі і показуються реальні картини понівечених тіл, жорстокі вбивства та ін. що, як доведено вченими, негативно впливає на дітей та молодь. Звичайно, виробники інформаційної продукції мають право, і зобов'язані інформувати громадян про актуальні події, що відбуваються в житті суспільства, але чи втратить свою інформативну цінність матеріал у якому не буде сюжетів, які можуть завдати моральної шкоди іншим громадянам, а особливо дітям.

Відзначимо що в нормативно-правових актах країн ЄС цензура заборонена, разом з тим це не означає що свобода слова є безмежною та абсолютною. Найважливішими є три критерії, розроблені Європейським судом із прав людини: будь-яке обмеження свободи слова мусить переслідувати законну мету, бути здійсненим у рамках закону та необхідним для демократичного суспільства. Слово «необхідне» має розумітися буквально, його не можна розуміти як «корисне» або «розумне», воно свідчить про наявність «нагальної суспільної потреби». Тест на необхідність передбачає перевірку того, чи було втручання в свободу слова пропорційним меті, що переслідувалася.

Європейський суд з прав людини розпочав діяльність у 1959 р., а 1 червня 1961 р. він прийняв перше рішення у справі «Lawless v. Ireland». Хоча справа і не стосувалася безпосередньо зловживання інформаційними правами, але вже у цьому рішенні Суд витлумачив ст. 17 Конвенції («Заборона зловживання правами»), яка забороняє будь-якій державі, особі чи групі осіб зловживати правами, гарантованими їм Конвенцією. Крім того, важливо звернути увагу на те, що зловживанням правом визнавали і таку діяльність, яка фактично не спричинила шкоди, однак мала своєю метою у майбутньому використати певне право для порушення прав інших осіб.

Показовою для нашого аналізу є справа *Garaudy v. France*. У справі заявника – автора книги «Основні міфи ізраїльської політики» – було засуджено за заперечення злочинів проти людства. Суд постановив, що поза всяким сумнівом виправдання пронацистської політики не підпадає під захист статті 10 Конвенції. Суд зазначив: «Немає сумнівів щодо того, що заперечення реальності чітко встановлених історичних фактів, таких, як Холокост, що зробив у своїй книзі заявник, не є історичним дослідженням

схожим із пошуком істини. Мета й результат такого підходу є цілком іншими, справжнім завданням була реабілітація націонал-соціалістичного режиму та, як наслідок, звинувачення самих жертв у фальсифікації історії. Відтак заперечення злочинів проти людства є однією з найсерйозніших форм расової дефамачії євреїв і розпалювання ненависті до них. Заперечення чи переписування подібних історичних фактів підриває цінності, на яких ґрунтується боротьба з расизмом та антисемітизмом, і становить серйозну загрозу громадському порядку. Подібні дії несумісні з демократією та правами людини, оскільки вони порушують права інших».

У справі *Witzsch v. Germany* Суд встановив, що свобода слова, гарантована статтею 10 Конвенції, не поширюється на справи щодо заперечення Голокосту. І це при тому, що заявник у цій справі не заперечував ані Голокосту, як такого, ані існування газових камер. Однак, він заперечував не менш важливу та встановлену обставину Голокосту, вважаючи неправдивим та історично не доведеним той факт, що Гітлер і його партія спланували, ініціювали й організували масове вбивство євреїв.

Суд у цих справах приймав рішення про зловживання інформаційними правами громадян.

Отже, зазначене вище дає підставу вказати на такі основні ознаки зловживання конвенційним правом (як його інтерпретує Європейський суд):

— зловживання може проявлятися в усвідомлених вольових вчинках чи систематичній діяльності, що формально спирається на положення (норми та принципи) Конвенції;

— такі вчинки та діяльність переслідують іншу мету, ніж та, що передбачена відповідною нормою Конвенції;

— зазначені вчинки та діяльність порушуватимуть (або становитимуть реальну загрозу порушення) конвенційні права і свободи, що проявлятиметься (або матиме на меті) у їхньому обмеженні чи скасуванні, зокрема через знищення ідеалів та цінностей демократії (демократичного суспільства), які декларуються текстом та «духом» Конвенції.

Безперечно, вільний доступ до інформації – це передумова демократичного розвитку країни. Однак, зловживання правом свободи інформації може призвести до неефективності демократичного ладу, а саме стати причиною національної небезпеки, порушення громадського порядку, не контрольованості суспільства владою, пропаганди насильницької зміни влади, закликів до національної, релігійної, регіональної, расової ворожнечі, нівелювання правом людини на приватне життя, загрозою її безпеки. Тому, користуючись таким правом, кожен громадянин повинен нести відповідальність за це у вигляді певних обмежень.